

Məlum olduğu kimi, artıq bir neçə ildir ki, Novruz Azərbaycanın təkidi ilə YUNESKO xətti ilə türklərin qeyri-maddi mədəni irsi kimi rəsmi şəkildə siyahıya salınmaqla bayram edilməkdədir. Novruz ilk növbədə Baharın gelişini simvolizə edən bir tərendir. Eyni zamanda, Novruz türklərin cinlərlə apardıqları uzun müharibələrdən sonra yenidən Turana qovuşması bayramıdır.

Novruz bayramı, onun xüsusiyyətləri, Azərbaycan türklərinin təqvim və zamanla əlaqəli görüşləri, Novruz mərasimləri, onunla bağlı yayılmış adət-ənənələr və s. haqqında tədqiqatçılar (A.Xodzko, T.Bayraməlibəyov, M.Seyidov, Ə.Sultanlı, A.Nəbi-

yev, M.Təhməsisib, S.Paşayev, M.Qasımlı, Q.Namazov, F.Bayat, A.Xəlil, C.Bəydili, R.Allahverdi, Ə.Səmil, Ş.Albəliyev və b.) müxtəlif fikirlər səsləndirmiş, bir sıra kitab, məqalə və materiallar nəşr etdirmişlər.

Müxtəlif araşdırmalarda Novruzun mifoloji əski köklərə malik olduğu söylənilməkdədir. Lap qədim mənbələr əlimizdə olmasa da, orta əsrlər dövrünə aid materiallarda bu barədə məlumatlar kifayət qədər çoxdur. Belə ki, Novruz mərasimləri ilə bağlı M.Kaşgarlı, Y.Balasaqunlu, Q.Bürhanəddin, İ.Nəsimi, Ö.Xəyyam, Əbu Reyhan Bəruni, Nizamülmülk, M.Füzuli, M.M.Vidadi, M.P.Vaqif, Y.V.Çəmənəminlinin və digərlərinin əsərlərində, alman səyyahı Adam Olearinin, rus taciri Fyodor Kotovun qeydlərində, Şardenin və b. söylədiklərində bu bayramın mifoloji, tarixi, mədəni, təqvim və s. xarakterləri ilə tanış ola bilərik. Bütün bunlar göstərir ki, Novruzun doğurduğu əks-səda, demək olar ki, çəşidli yönərdən öyrənilmişdir. Eyni zamanda bu da məlumdur ki, Novruz nəinki Azərbaycan türklərinin, həm də türk-mənlərin, özbəklərin, tatarların, qazaxların qaraqalpaqların, uyuqların, farsların, taciklərin, urduların və digərlərinin etnik təfəkküründə özünə yer almış təqvim bayramlarındandır.

Mənşə etibarən Novruzun tarixi lap uzaqlardan başlayır. Çin mənbələrində yer almış məlumatlara görə, göytürklər və hunlar tərəfindən Novruz Yeni gün kimi bayram edilmişdir. Zər-düştilikdə yazın gelişini əcdad ruhlarının ziyarət edilməsi kimi bayram edilirdi. Sasanilərdə Novruz gecəylə gündüzün bərabərliyi olaraq göstərilirdi. Turanlilar isə Novruzunu ən mühüm bayram kimi keçirirdilər. Bununla belə, Novruz müxtəlif türk xalqlarında müxtəlif adlarla - qaqauzlarda Baba Marta, yaxud İlyaz Yortusu, çuvaşlarda Martukan, yaxud Noris, altaylılarda Çılayak, xakaslarda Çılpakayak, Çılpazi, qırğızlarda Cil Ayırımı, özbəklərdə Yeni Kün və Nooruzu Sultan, qaraqalpaqlarda ərğənəkon, Krım tatarlarında Gündönümü, yaxud Navrez, uyuqlarda Yeni Gün, yaxud Novruz, noğaylarda Sabantoy, yaxud Navruz, başqırlarda İrtə Yaz, yaxud Navruz, malkar və qaraçaylılarda Sabantoy, yaxud

“Jıl kuttı bolsın!”

Qazax etnik-milli düşüncəsində “Naurız meyrımı” - Novruz adət-ənənələri xüsusi yer tutur

Qollu, tatarlarda Sabantuy və ya Novruz, Anadolu türklərində Mart Dokuzu və ya Nevruz, Kipr türklərində Mart Dokuzu, Balkan türklərində Nevriz və ya Sultan Navrez və s. kimi adlar altında bayram edilmişdir.

Novruzun qazaxlarda da bayram edilməsinin öz etnik-milli çalarları vardır. Azərbaycan türklərində olduğu kimi, qazaxlarda da Novruz bayramı (Naurız meyrımı) Qazaxıstanda yazın yenilənməsi, sevgi və məhəbbətin təntənəsi, bolluq, məhsuldarlıq, dostluq bayramı kimi keçirilir. Azərbaycanlılarda olduğu kimi, qazaxlarda da

dən “bel-koterer” (yeni düz dayanmış bədən şəklində) yeməyi hazırlanır. Buğanın ən güclü heyvanlardan biri olması düşünüldüyündən, onun ətinin insanlara güc və dözümlülük verəcəyi güman edilir, ümid ifadə olunur.

Hər evdə olan ailələr günortaya dadlı, ləziz yeməklər hazırlayırlar. Molla hər bir ailədən dünyasını dəyişmişlərin ruhuna dualar oxuyur. Dualar qurtarandan sonra yaşca böyüklərdən biri çıxış edərək həmin ailənin daim xoşbəxtlik içində yaşamasını arzulayır.

Qazaxların Novruz bayramında “7” rəqəmi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. “7” rəqəmi qazaxlarda həftənin yeddi gününü təcəssüm etdirir, eyni zamanda kainatın özünün sonsuzluğunun zaman vahidi kimi götürülür. Bu zaman ağsaqqalların qarşısına “Naurız-koje” adlı içki və yeməklər yeddi qabda qoyulur ki, onlar da məhz yeddi növ ərzaqdan hazırlanır. Qazaxlarda yeddi komponentli yemək - ət, duz, yağ, soğan, buğda, kurt (ağ rəngli turş və duzlu süddən hazırlanmış yemək növü), irimşik (yeni kəsmik) ibarət olur.

Qazaxlarda Novruzun bayram edilməsi kütləvi şəkildə təşkil olunan və keçirilən oyunlar, at çapma, qız qovma, güləşmə, müxtəlif tipli əyləncələr və s. ilə müşayiət olunur. Aulların, kəndlərin mərkəzlərində “Altıbaqan” (yeni Altı dayaq) düzəldilib qoyulur ki, onun üzərində və yanında kəndirbazlar müxtəlif hərəkətlər etməklə insanları əyləndirirlər. Bununla belə, oyunlardan xalq arasında daha çox yayılanı və sevilənə “Ayqız-uykiş”, yeni bir-birinə qarşı aparılan mübarizə və “Aydan-spek”dir ki, bu oyunda cigitlər at belində oturduqları halda bir-birlərini yəhərin üstündən dartıb yerə salmağa çalışırlar. Bundan başqa, Novruz qazaxlarda milli idman yarışları olan xaxsa kures (qazax güləşi), tokuz kumalak (məntiq və çevikliklə söykənib riyazi təfəkkürün inkişafına xidmət edən doqquz ayparalı stolüstü oyun), bayqa (atçapma) kimi oyunlarsız da təşəvvür olunmur.

Belə yarışlarda nəinki oğlanlar, həm də qızlar iştirak edirlər. Bu oyun-

tırdı ki, burada iki akın (aşiq) nəğmələr qoşub oxumaqla bir-birini bağlamağa, üstələməyə çalışırdı. Belə yarışmalar səhərdən axşamacan davam edirdi. Axşam qaranlıq düşəndən sonra tonqallar çatılır, insanlar onun üstündən atlanır, ocaqdan alışıdırılmış şamlarla bütün aulu, kəndi-kəşeyi, eli-obanı gəzir, deyir, gülür, oynayıp, rəqs edir və bayramı yüksək əhval-ruhiyyə ilə başa vururdular. Novruz şənlikləri zamanı, demək olar ki, insanlar arasında mövcud olan bütün umu-küsülər, qadağalar götürülürdü. Bu, nəinki böyüklərlə kiçiklər arasında, həm də qayınana (kaynaqa) və gəlin (kelen) arasında da belə olurdu. Qazax folklorşünasları hesab edirlər ki, əyləncə ilə bağlı olan bu tipli şən oyunlar ölmüş, cansız təbiətin yenidən doğulması günlərində bir-biri ilə həyatını, ömür-gününü bağlayacaq kişilərlə qadınlar arasında götürülən məhdudiyyətin və qadağaların göstəricisidir.

Hec sözsüz ki, Novruzun müasir dövrdə bayram edilməsi azərbaycanlılarda olduğu kimi qazaxlarda da onun öz əvvəlki məzmunundan nəzərəcərpacaq dərəcədə fərqlənir. Bu, bu gün nəinki teatrallaşdırılmış tamaşalar, təmiz yığışdırılmış, qaydaya, səliqə-sahmana salınmış yurtdarlar, dadlı-duzlu Novruz yeməkləri, həm də xalq idman oyunları, yaşılıqların becərilməsi, ağacların ekilməsi, bağların, parkların, küçə və meydanların təmizlənməsi və s. kimi ortaya gəlir.

Azərbaycanda olduğu kimi, Qazaxıstanda da Novruzun ağır və acınacaqlı taleyi olmuşdur. Sovet dövründə, totalitar sistem zamanı bütün milli nə vardsa hamısı kimi Novruzun da əhəmiyyətinə kölgə salınmaqla o qadağan edilib, onda özünü əks etdirən ənənəvi irs, adət və ənənə anaxronizmə aid edilməklə, qədim dövrün relikti (qalıq) kimi nəzərdən keçirilərək 1926-cı ildən “Naurız meyrımı” və Azərbaycan türklərinin Novruz bayramı demək olar ki, analoji tale yaşamağa məhkum olmuşdur. Buna görə də “Naurız meyrımı” 1988-ci ilə qədər qadağalarla, gizli şəkildə “nəfəs alsa”da, məhz bu ildən başlayaraq Qa-

Nizami Tağısoy
Prof., dr.
nizamimamedov@mail.ru

yene də qədim tarixin, mifoloji mərhələlərin mühüm əlamətlərini özündə əks etdirib günümüzdə daşımaqda, xalqın bugünkü həyatında aparıcı yer tutmaqdadır.

Qeyd etdiklərimizlə yanaşı, qazaxlarda olan Novruz mərasimlərinin digər bir sıra xüsusiyyətləri haqqında da bilgilər vermək maraqlı olardı. Məsələn, Qazaxıstanın bəzi regionlarının da Naurız düz bir ay - 22 martdan - 22 aprelə qədər davam edir. Bəzi vilayətlərdə isə, məsələn, Manqışlaq və Aterauda 14 martdan başlayır və bu bayram orada “Amal” günü adlanır ki, onu həm də görüşmə müşayiəti edir. Bu zaman hamı bir-biri ilə ikinəllə görüşərək əlini sıxmalı və bir-birinə “Jıl kuttı bolsın!” (“Yeni il xeyirli olsun!”) deyirlər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, vaxtilə türklərin Novruzunu martın 9-u, farsların isə martın 10-u bayram etdikləri də məlumdur. Onun bu xüsusiyyəti Azərbaycan folklorunda indiyədək saxlanılmaqdadır.

*Gəldi martın doqquzu,
Bayram etdik Novruzunu.*

Azərbaycan türklərində olduğu kimi, qazaxlarda da Novruzun dinlə lap əski dövrlərdən heç bir əlaqəsi olmamışdır. Yuxarıda söylədiyimiz kimi, bu bayramın rüşələri bütperəstliklə bərabər, həm də bir neçə minilliklər əvvəllərə gedib çıxır, onun mənşəyi islamdan çox-çox əvvəllərə təsadüf edir. Qazaxlarda da bu ayda anadan olan uşaqlara gələcəyi uğurlu olsun deyə - oğlanlara Naurız, Naurızbay, yaxud Naurızbek, qızlara - Naurız, yaxud Naurızqul adları qoyulur.

Qazaxlarda Novruz bayramı günü qar yağması yaxşı əlamət kimi qəbul edilir. Qazax folklorunda hətta qızın gözəlliyini Novruzun ağ qar ilə müqayisə edirlər. Çünki Novruzda yağan qar daha ağ olur. Qazaxıstanda da Azərbaycanda olduğu kimi, Novruz xalqın ən uzun bayramlarından biri kimi qeyd olunmaqdadır. Qazaxların ənənəvi hazırladığı “Naurız koje”, yuxarıda söylədiyimiz kimi, yeddi löyündən, yeddi komponentdən ibarətdir. Ağsaqqalların qarşısına qoyulan yeddi qab yeməyin də öz simvolik mənası vardır. Bundan başqa, Azərbaycan türklərində olduğu kimi, Novruz zamanı hər bir kəs evinə 7 qonaq dəvət etməklə, özü də 7 evə qonaq getməlidir.

**Azərbaycan
Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.**

lar arasında “Kız-Kuu” (“Qız qovma”) xüsusi maraqlıdır. Oyunun mahiyyəti qızın cigitini yarışa bircə məqsədlə dəvət etməsi ilə bağlı idi: yarışda oğlan qalib gələydisə, qız ona üreyini verməyə razı olurdu, yox, əgər qız qalib gələydisə, onda oğlan onun bütün istəklərini yerinə yetirməliydi. Maraqlıdır ki, belə olduqda Novruz qazaxlarda həm də toy-düyün atributlarını özündə əks etdirməklə gözəl bir mərasimə çevrilirdi. Bütün insanlar cinsindən, yaşından, sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq, gündəlik qayğılarını unudub, hamısı bu oyun və əyləncələrdə fəal iştirak edirdilər.

Bayramın həmin günü ayts-tamaşa (atışma, hərbə-zorba) ilə başa ça-

xaxıstanda o, daha geniş ictimai rezonans doğurdu. 15 mart 1991-ci ildən isə Qazaxıstan Prezidentinin “Xalqın yaz bayramı - “Naurız meyrımı” haqqında verdiyi Fərmandan sonra bu bayram geniş və rəsmi şəkildə hamı tərəfindən keçirilməyə başladı. Ölkə Prezidenti Nursultan Nazarbayev 22 mart - yaz gününün bərabərliyi gününün bütün ölkədə qeyd edilməsini rəsmi sənədlə nümayiş etdirdi.

Hazırda “Naurız meyrımı” qazaxların ümumxalq yaz, əmək, zəhmət, sevgi və birlik bayramı kimi qeyd edilməkdədir. Keçmiş zaman kəsiyində qazaxların qədim “Naurız meyrımı”ndakı ənənəvi mərasimlər bir sıra transformasiyalara məruz qalsa da,